

B I R Á L A T O K

A SCHÖPFLIN-ESET

Schöpflin életének volt egy érdemes pillanata, mikor a *Vasárnapi Ujság* című patinás, szinte rozsdás családi lap hajdani szerkesztőségében felismerte a kezdő *Nyugat*nak, nem csupán esztétikai értékeit, hanem azoknak egyszersmind szociális jelentőségét is. Mialatt körülötte hangos viták folytak, ő megmaradt serény és szorgalmas népszerűsítőnek. Valamikor *Osváth* izlését és *Ignotus* esztétikáját hirdette, a forradalom után *Babits* és *Babitsné* gusztusának apostola lett. Izlés dolgában nincs helye vitának. Ezért úgy érzem, hogy az ujságok hálátlan feladatot vállaltak, mikor Schöpflin Aladárnak a huszadik század irodalmáról irt legújabb könyvében, a szerző értékeléseivel szálltak vitába. Legfeljebb arról lehetett volna szó, hogy a bajusz alá dűnnyögött, monoton kritika nagymesterének, mennyire sikerül a mások megállapításait elfogadhatóvá tenni. Ez tehetség dolga, amiből kiki annyit kap, amennyit a sors kegye ad. Rendkívüli kritikusi tehetségnek kell lennie, aki azt a sok mindent, mint bíráló pótolhatná ki, amivel nekünk *Gellért Oszkár* harminc év óta, mint lírikus adós maradt. Ez az, ami még *Babits*nak sem sikerült, hát még Schöpflinnek, aki ennek a kedves, szives, derék, segédszerkesztésre valósággal predestinált jó embernek, de rossz poétának érdekében, hiába vonszolja fáradt tollát négy hosszú oldalon keresztül. Ezért nem is mint esztétikus mérlem le a mai *Nyugat* bírálójának értékeléseit, hanem a szemléletét, szándékait, ki kell mondanom a szót, a jóhiszeműségét kérem számon.

Schöpflin valamikor, amikor még *Ignotus* bonyolultabb szerkezetű körmondatait oldotta föl egyszerű állító vagy tagadó mondatokba, teljesen tisztában volt vele, hogy Magyarországot az ugynevezett történelmi osztályok sodorták katasztrófába. A kiegyezés utáni s különösen a millenáris mámor és a magyar imperializmus, a Rákosi Jenők és Beöthy Zsoltok irodalmának jellemzésében, még ma is megérik rajta, hogy a régi *Nyugat* szocializmus felé hajló világnézetén nevelkedett. Nem is tagadja le, amit valaha tudott s már amennyire szenttelen embernek erélyre telik, teljes eréllyel adja mai olvasóinak tudtára azokat a régi, de még ma sem veszélytelen tanításokat, melyek szerint a kiegyezés után, „az összes társadalmi osztályokat átfogó nemzeti érzést, türelmetlenebb nacionalizmus váltotta fel, mely a nemzeti érdeket, csakis a történelmi középosztállyal azonosította.“

Schöpflin még azt is megtanulta a magyar szociális tudományok mestereitől, hogy mihelyt valaki a történelmi középosztály vélt jogait, azazhogy kiváltságait sérti, menten lepattog az uriemberekről az uriság zománca. Mindezt mondom, ma is tudja Schöpflin, meg is írja. Aminthogy avval is tisztában van, — hiszen ép'elég alkalma volt a maga személyén tapasztalni — hogy a végiggondolt gondolatok és végigérett érzések szabadsága, melyet a *Nyugat* valaha a magyar íróknak adott, a legérzékenyebben sértette a gondolat és érzés konvencióin alapult, nemzetinek *csók* mondott, de voltaképpen uri társadalmat. Ezért kerültek a társadalmon, illetve a „nemzeten“ kívül mindazok, akik valaha a *Nyugat* körébe tévedtek.

Ez alól a fajra, osztályra, tehetségre való tekintet nélkül kimondott s e keleti hazában minden *Nyugatos* íróra egyformán nehezedő

ostracizmusnak végzete alól, az óvatos Schöpflin lehetőleg ki szeretne bujni és pedig lehetőleg mindazokkal az írókkal együtt, akik az összeomlás után a Nyugatot szerkesztik és írják. Ezért fogja rá a radikalizmussal és szocializmussal való kapcsolatokat, lehetőleg csak Ignostya és Ady Endrére, azazhogy a Nyugat íróiért való helytállása miatt az ország határán kívül vetett kritikusra és a halott költőre. A Nyugat többi íróinak szerepét a „destrukció“ pártjaiban, ravasz igyekezettel, arra az ártatlan szerepre iparkodik szorítani, hogy az országban csak a radikálisok és a szocialisták közeledtek Nyugatékhoz baráti érzéssel, akiktől természetesen — így mentegetődik Schöpflin — „nem lehetett azt várni, hogy ezt a baráti kezet elutasítsák.“

Szállj magadba Aladár!

Emlékezz csak vissza, amikor 1919 januárjában meglátogattad Ady Endrét Veres Pálné uccai lakásán s amikor még abban sem voltál hajlandó csupán a véletlen játékát látni, hogy a költő ablakából, történetesen ép' a vele szemben levő Tereparancsnokság épületében nyüzsgött föl az októberi forradalom. „Szinte törvényszerű — irtad annak idején ó Aladár! — hogy a forradalom közvetlenül az ő ablaka alatt tört ki.“

Benned akkor még egy vidéki zsurnaliszta fantáziája lobogott, mert emlékszel-e, hogy Te is, mint az általam oly megvetéssel kezelt ujságfirkászok, a forradalom „szimbolumát“ vélted látni Ady Endrében, akiről azt állítottad, hogy „senkinek sincs több köze a magyarok forradalmához, mint ő neki, még azoknak sem, akik csinálták.“

Téged még akkor elragadott a népszónokok ihlete, merészen utszéli hasonlatokra vetemültél, mert a forradalom fregattmadarához hasonlítottad Ady Endrét s békés csöndben álmatagon himbálódzó gályához a magyar társadalmat, melyről azt irtad, hogy nem igen jut előbbre, hanem találó és elmés ráhibázásod szerint: „tengeralatti áramlatok irányában mind hátrább sodortatik.“

Mire most, képzelheted meglepetésemet kedves Aladár, mikor viszont új könyvedben azt olvasom, hogy Ady Endre nem is ért meg forradalmat, hanem csupán a háború végéig uralkodó politikai hatalmak összeomlását. Mintha bizony nem ép' ez volna a forradalom? Igaz ugyan, hogy Te finom megkülömböztetéssel élsz az ugynevezett „tisztító“ s a „fejlesztett“ vihar között.

Jelzőidre — fájdalom — nem lehet ráfogni, hogy különösebben találóak, festőiek vagy szemléltetőek volnának, mert a *tisztításnak* nem ellentéte a *fejlesztés*, mégis a te szótárad szavaival élve, engedj megjegyeznem, hogy a forradalmak, mint fejlesztett viharok kelnek föl s tisztító hatásuk néha csak évtizedek múlva mutatkozik, ha a nemzedékeknek idő adatik rá, hogy feldolgozzák a forradalmak által a társadalomba vetett forrongó anyagot.

Nem akarok ártalmára lenni senkinek s valóban jobb nem igen idézgetni, hogy ki mit mondott és mit irt tizenkilencben, de Schöpflin rászolgált, hogy emlékeztessen arra az időre, amikor Ady mértékét a forradalmon mérte: „Költészetének nagysága csak a mai események világitásában tűnik fel a maga teljességében... megjövendölte Magyarország összeomlását... és forradalmi vajadás közt végbemenő ujjászületését...“

Még néhány év előtt, amikor Adyról szóló, becsületes, bár lélek nélküli brosúráját megírta, úgy látszott, mintha Schöpflin tisztában lett volna az ellenforradalom lélektanával, mely a forradalmi átalakulás vezéreinek legbékésebb és legüdvösebb szándékait is, az utókor emlékezeté-

ben eltorzítani igyekeznek, — mire ma, mint a tizenkilencedik század irodalomtörténetének írója, ugyanaz a Schöpflin azt írja a századelő szocialistáiról és polgári radikális szociológusairól, akiknek Ady politikai nevelését köszönhette, akikben hitt, akiket szeretett s akiket annyi versében meg is énekelt, hogy „gyöngé minőségű emberek voltak.“

Csak Schöpflin ne tudná, hogy ezek a „gyöngé“ emberek, kiknek számos történelmi oknál fogva tragikus rendeltetésük volt a bukás, mégis oly erősen rázták fel az ország szociális lelkiismeretét, hogy a mai fiatal nemzedék jobbjai, akár a parasztok-munkások jogait, akár a földosztást hirdetik, akár a nemzetiségi türelmet és a Dunavölgy új rendezését, akárva nem akarva, még mindig az ő szellemi és politikai hagyatékuk földolgozásán fáradsz?

Már most tedd a kezed a szivedre Aladár, felelj, mikor mondtál igazat? 1919-ben vagy 1937-ben? Mert ha 1937-ben volna igazad, s Ady Endrét igazán olyan gyöngé minőségű emberek vezették egy életen át félre, akkor nem marad más hátra, mint új mértékkel mérni fel a husz év előtti eltörpült szereplők és események közt végzetesen megtévedt költőnek ugyancsak eltörpült költészetét.

*

Amikor a szász trónörökös felesége megszökött francia nyelv-mesterével, a fejedelmi após, Albert szász király, ezelőtt néhány évtizeddel, kiplakatirozta Drezda uccáin: ne ítéljetez kelletlenül szigorubban „über die tiefgesunkene Frau“, a posványba süllyedt asszony fölött. Követni akarom a szász király példáját. Nem akarok feletted keményen itélni Aladár, kivel egykor közös célokért küzdöttünk. Te máj az én küzdelmeimről megfélekedtél, legalább is könyvedben semmi jelét sem adod, hogy emlékszel rájuk. Ellenben a szegény elhunyt Juhász Gyula, akit veled ellentétben semmiféle hatalom sem vehetett rá, hogy letagadjja, amit valaha tudott, mint a kolozsvári *Független Újság* hasábjain, a szerencsétlen költő halála után újra lenyomatott tanulmányában, ezelőtt néhány héttel olvastam, igenis megírta, hogy a Nyugat költőit elindító *Holnap* című antológiát elismerő kritikák közül kiemelkedett „Hatvany Lajos szokatlanul meglehetősen méltatása, amely a nagyváradi antológia irodalomtörténeti jelentőségét emlegette és Schöpflin Aladáré, amely pontosan igyekezett lemérni a hét költő szellemét és értékét“. Amint látod kedves Aladár, nem csupán németre fordított cikkeim és könyveim szereztek meg szerzőjüknek kiváló német írók barátságát, mint Te oly szíves voltál irodalomtörténetedben megírni, hanem miképp azt Gyulai Pál... Ady Endre... Bródy Sándor és Juhász Gyula esetei bizonyítják, egynémely kiváló magyar íróét, egynéhány eredetiben megmaradt magyar írásom, melyek felől Te hiába őrzesz diszkrét, bár opportunus hallgatást. Akadtak és fognak is akadni kitűnő költők és derék magyarok, akik éppen mert kitűnőek, derekak és magyarok, valahányszor a Nyugatról lesz szó, mindig tudni fogják, hogy amire életem ráment (amit nem sajnálok) s amiért csak hálátlanság volt jutalmam (amit csak egykori küzdőtársaimért szégyellek) vitatkozó tollamnak is volt némi része Ady Endrének és körének diadalmasan megharcolt irodalmi harcában.

*

Esztétikai felismerésünket, már tudniillik a Tiedet és az enyémet, gyorsan követte az a felismerés is, mely Thomas Mann-nal fenséges és komoly kötelességnek vallja, hogy a kritikusi értékelést, mely szerint valami: jó, ne csupán esztétikai értelemben vegye. Szóval, hogy az Ady-ért és az összeomlás előtti Nyugatért vívott esztétikai küzdelem voltaképp-

pen politikai, sőt mi több, társadalmi harc, az osztályok leendő összecsapásának szellemi előcsatározása volt.

Ez az, amit még ma is hiszek. (Meg is adtam árát!) Te ellenben éppen ma, mikor ez a harc a legelkeseredettebb, elcsitítottad szociális lelkiismeretedet, (meg is kaptad nem irigyelt jutalmát), hogy csupán értéke- és tartalma-vesztett esztétikai hitvallásodat őrizd meg. Mert csak esztétikai tompaság, süketség és vakság hitetheti el veled, hogy a huszadik század irodalma és a vele kapcsolatos irodalomszemlélet behalt az egyetem falai közé, ahol azt szerinted többek közt *Sík Sándor* is terjeszti. Talán mint Ady-utánzó költő? Vagy talán mint Ady, Prohászka és Gárdonyi közt sánta párhuzamokat bicsegtető esztétikus? Vagy mint a cserkészlap szerkesztője? Talán a cserkész szellemben látod megtestesülni Ady Endre szellemét?

Egyben — elismerem — föltétlenül igazad van, — vannak hál'Is-tennek kitűnő fiatal emberek, akik disszertációkat mernek írni az új irodalomról s új szempontokat alkalmaznak a régi irodalomra. Sőt mi több, egy-egy eddig el nem fogadott irodalomtörténeti tétel megalapozása közben, jóleső érzéssel tapasztalom, hogy a tőlem szemléletükben javarészt oly idegen fiatal emberek, a Nyugat anatómája, Schöpflin agyonhallgatása s talán még tanáraik akarata ellenére is, szívesen idézgetnek az én: Adyról vagy Petőfiről, Csokonairól vagy Kaffkáról, Gyulairól vagy Aranyról, Lévairól vagy... Kertbenyről és a távoli vagy közeli magyar mult egyéb kiváló vagy csupán kuriózus alakjairól irt tanulmányaimból. Engem azonban, még ez a velem szemben való méltányosság sem téveszt meg. Tudom nagyon jól, hogy az egyetemi tanítás és a hivatal mindaddig nem nyugszik, míg a fiatal, egyenes gerincek meg nem görnyednek és meg nem törnek. Mért hiszi Schöpflin, hogy ugyanakkor, amikor a kurzus társadalmát a legszigorúbb retrográd szellem bénítja, ugyanannak a társadalomnak szellemi függvényei, a tudományos és irodalmi intézetek a haladás lelkével telhetnek el?

Ami pedig éppenséggel a Kisfaludy Társaságot illeti, melyben állítólag az egész irodalmi közszellem megváltozott, mert Babitsot, Kosztolányit, Schöpflint, Szabó Lőrinczet beválasztották, kérdelek Aladár, hiszed-e, amit mondasz? Igaz-e, hogy néhai Berzeviczy Albert és az ő elnöksége alatt álló társaság Babits megválasztásakor az új irodalom ellen való mélyebb ellenkezésüket adták fel? Vajjon azt jutalmazták-e benne, amiért még a Kisfaludy Társaság tagságánál is különb díj járna neki, a poézisét? Fájdalom, ez az, amit Berzeviczyről és társairól nem tételezhetünk fel. Babits Mihály Kisfaludy Társasági tagságát *Magyar író 1919-ben* c. cikkéért kapta, melyben bejelenti irodalompolitikai multjával és leghűbb — pacifista verseinek védelmében az ország hatalmasaival szembeszegülő s e szembeszegülés ódiomát vállaló — publicista híveivel való szakítását, — Babits a Kisfaludy Társasági tagságot Ignótus ellen irt regényéért s az Ady hagyomány őrzőivel való összekülömbözéséért, főleg pedig és mindenekelőtt azért a nem alaptalan reményért kapta, hogy mint a Baumgarten-díj kurátora, a rendelkezésére álló pénzből juttat majd valamit a Kisfaludy Társaság tagjainak is. Szeretném hinni, hogy Kosztolányi édesen mélabus lírikus tehetségének vagy éppenséggel az *Édes Annának* köszönheti az egykor illusztris irodalmi társaság tagságát, melynek bizonyára elnöksége is megillette volna. Sajnos, a néhai költő ezt a tagságot a forradalom után, a hirhedt *Pardom* rovatban befutott ujságírói canossajárásának, Ady-ellenességének és opportunizmusának, szóval föltétlen gutgesinntsége kézzelfoghatóan nyilvánvaló jeleinek köszönhette.

Ami pedig Szabó Lőrinczet illeti, neki ugyancsak kijár a Kisfaludy Társasági tagság, ha nem is éppen féltucat *versnyi* verséért, de nem is az olygarchák és nagykapitalisták szövetkezett hatalmaira mondott ritmikus átkaiért, még csak nem is műfordítói készségéért, hanem igenis váltig hangoztatott s még a *Népszava* körkérdésére adott válaszban is kifejtett meggyőződéséért, hogy bizonyos állítólagos reformok megvalósítása érdekében nem ragaszkodik a népképviselőhöz, — aminthogy Szabó azt sem titkolta el soha, hogy a nép védelmét tőle telhetőleg a vérség és a fajta védelmére szeretné szorítani.

Schöpflin is, mint a *Szózat* hajdani munkatársa, alaposan rászolgált a Kisfaludy Társasági tagságra. De ezekben a nehéz években mindannyiunknak van röstelni és pirulni valónk. Igazságtalanság volna Schöpflin szemére háynyi pillanatnyi eltántorodását. Jobban esnék, ha ifj. Schöpflinnek hihetnénk, ki az idősebből irt kritikájában azt a tetszetős elméletet állítja föl, hogy apja az elsők között volt, akik a demokrácia és humanizmus csődjéből esztétikai hitvallásukat mentették ki és a tiszta költészetnek ama bizonyos hirhedt babitsi ormaira menekültek. Nem szimpatikus, nem is időszerű magatartás, mely „azt a kritikusai értékelést, hogy valami jó“ ép' akkor veszi tisztán esztétikai értelmében, mikor az értékelésnek szociális mellékszövegét erősebben kellene éreztetni, mint valaha, s mely az írástudók árulását emlegeti, ha az írástudó nem árulja el egy szép jelző vagy egy jó rim kedvéért szociális és politikai meggyőződését. Mégis azt szeretném, hogy bár a fiúnak igazna volna édesapjára vonatkozólag. Mert ugyan mi köze a tiszta esztétizmushoz, hogy Schöpflin, aki valamikor Adyt azért ünnepelte, mert „az eljövendők iránti csodaszerű jószérzővel, mely az egész természetben csakis a költőzseniknek, köztük is csak a legnagyobbaknak adatott, megérezte... a magyar vezető embereknek és osztályoknak minden bűnét, a magyar levegő szörnyű fülledtségét, a magyar agyakon terjengő borgőzös konokságot“, — mi köze kérdelem az irodalom ormainak kultuszához, hogy Schöpflin, mintha sohasem szegődött volna Tisza nagy lantos ellenfeléhez, Adyhoz, Bethlent dicséri, még pedig ép' azért, amiért ma már maga Bethlen is elutasítaná a magasztalást, hogy tudniillik „visszaállította a háború előtti hatalmi rendet“ és „azoknak kezébe adta a vezetést, akiké a háború előtt is volt.“ A régi, bűnös vezetőknek? A borgőzősöknek? Aladár nem félsz, hogy Ady Endre föltámad sirjából, amikor leírod Bethlenről, hogy „nem tehetett mást, mert a forradalom és ellenforradalom megmutatta, hogy ezeken kívül nincs más vezetésre alkalmas réteg a nemzetben.“*

Nem véletlen, hogy a Nyugat ép' Schöpflin könyvének ismertetése alkalmával vall színt, midőn Ady Endre kismemesi és Móricz Zsigmond paraszti lázadásától megtagadja a baloldali jelleget, hogy evvel a címmel és jelleggel, csupán a Nyugatba keverült Vitányi Vilmosoknak, értsd a Babits regényében e néven kifigurázott városi és polgári zsidó írókat ruházza fel.

*

Amikor Ady verseinek, mintegy grandiózus háttérét szolgáltatató uj-

* Csodáljuk, hogy a *Népszava*, mely annyira felfrissült és megújult, ép' Schöpflin esetében tette félre mindenkivel szemben érintetlen tisztaságban megőrzött materialista és marxista elvhűségét. Mert különben lehetetlen, hogy Bresztovszky Ede, mint elvhű szocialista fönn ne akadott volna a hajdani radikális és szocialista összeköttetéseiért mentegődő s a háború előtti, de a háború után feléledt hatalmakkal paktáló Schöpflin pálfordulásán!

ságcikkeit *Féja Géza* először gyűjtötte kötetbe s a *Nyugat* jónak látta, hogy a költőt egy nagy élet munkája, szenvedése és tisztasága iránt érdeketlen, ifju vigyori kritikus írása szerint „a kapitalizmus vergődő és pózos intellektueljének“ tüntesse fel s e sorok írója megbotránkozását fejezte ki az Ady személyét, ép' a *Nyugatban* ért inzultus miatt, Schöpflin a nyilvánosság előtt figyelmeztetett rá, hogy meg kell érteni és méltányossággal kell viseltetni a fiataltság iránt, melynek joga van még Ady Endrével szemben is az idősebb nemzedék véleményétől eltérő felfogást vallani. A leckét nem érdemeltem meg, mert a fiatalság, mint annyi cikk és tanulmány bizonyítja, boldog megrendüléssel ismerte föl Ady újságcikkeinek történelmi és irodalmi értékét. Ellenben kérdem Schöpflint, kik azok az öregek a *Nyugatnál*, akiknek kedvéért az ifjuság megértését ép' ily szégyenletes alkalmakra tartogatja fenn?

Ezelőtt néhány évvel, egy Vincze Géza nevű református lelkész számolt be a *Pesti Napló*-ban Ady Endrénél a háború idején a csucsai kúriában tett látogatásáról. Beszéd közben többek közt a *Nyugatról* is esett szó. A költő hevesen rázta a fejét, tiltakozott ellene, hogy ő nyugatista: „En Hatvanysta vagyok“ — mondotta. Mit gondolsz Aladár, ha most a sírjában interpellálná meg valaki éltető eszmévé fínomult, hajdani barátunkat, nyugatistának vagy pláne Schöpflinistának vallaná-e magát? S nem ismételné-e meg, amit husz év előtt Csucsán mondott?

Mégse hidd, hogy keletlenül komolyabban veszem, amit Ady a maga „Hatvanymusáról“ ötletszerűen, a szeszélynek egy pillanatában mondott. Tudom én jól, hogy Ady nem volt Hatvanysta, hiszen még az én „Adzymusom“ is csak úgy értendő, hogy ő a maga zsenijével s én a magam képessége szerint, mindkettőn a magyarság legjobb ügyét, közösen szolgáltuk. Volt idő Aladár, mikor azt Te is velünk szolgáltad. Ez az idő ugy elmúlt, hogy te már nem is emlékszel rá. Mert ha könyvednek hihetek, én ezelőtt három évtizeddel csalódva távoztam Berlinbe, aztán, mintha soha többé vissza nem tértem volna. Ezeket a sorokat többek közt arra is szántam, hogy tudtadra adjam: igenis visszatértem. S ha volt is sok keserű órám, hajszám, megaláztatásom, mégsem csalódtam annyira, mint te. Mert én ma is hiszem, amit Ady hitt, hogy a benne megújult magyar költészet, nem l'art pour l'art produkció, hanem az átalakulásra kész új társadalomnak harsonás előhírnöke, — Téged ellenben, ki a háború előtti rontó hatalmaknak esküdtél föl, ugylátszik, hogy erre a megváltó igazságra, századokat besüvítő szavával még a mi nagy költőbarátunk is, hiába tanított.* (*Hatvany Lajos*).

* A **Korunk** szerkesztősége figyelmeztet rá, hogy ezelőtt husz esztendővel más hangon írtam Schöpflinről. Hát persze, hogy más hangon írtam róla. Ő is más hangon írt. Etikái magatartásáért, melynek tisztaságában hittem, elhallgattam esztétikai rezerváimat. Mégis, ahogy most egy régi tanulmánykötetembe sorolt, Schöpflinről szóló cikkemet újra átolvasom, fennakadok a jelzőn, mely őt szürkén villogó stilisztának mondja. Ez a paradox jelző, mely az áradó unalom adományával megáldott Schöpflint igyekezett jellemezni, egyszerre csak elém állítja Kosztolányi alakját, aki ugyancsak tudott a sorok közt olvasni. Látam őt, amint szeliden is kegyetlen mosolyával besompolyog hozzám és már az ajtóban kitér belőle a mondanivalója: „Szürkén villogó — jó... nagyon jó... igazán jó... Ennél udvariasabb formában nem is adhattad volna Schöpflin tudtára, hogy mit tartasz felőle...“